

PRZEGLĄD CZASOPISM

Liturgia Sacra 18 (2012), nr 1, s. 299–307

EPHEMERIDES LITURGICAE (2011), NR 1–4

Pierwszy zeszyt kwartalnika „Ephemerides Liturgicae” z 2011 r. obejmuje trzy artykuły. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Les Fêtes des saints papes dans les livres liturgiques du XVIIe siècle à 1960* („Święta świętych papieży w księgach liturgicznych od XVII wieku do 1960 roku”, s. 3–39), Philippe Beitia analizuje główne elementy kultu papieży ujętych w kalendarzu liturgicznym Kościoła, zwłaszcza w okresie po Soborze Trydenckim. Papież Klemens VIII wydał w dniu 7 lipca 1604 r. bullę *Cum sanctissimum*, na mocy której wprowadzono pewne zmiany w Mszałach Piusa V, dotyczące m.in. świętych papieży. Inna bulla tego papieża, *Cum in Ecclesia*, z 10 maja 1602 r., przyczyniła się do korekty dokonanej w brewiarzu. Modyfikacji dokonano w czytaniach *matutinum*, skrócono czytania w tekstach wspólnych o świętych męczennikach, wyznawcach i doktorach. Święto św. Lucjusza I, zniesione przez Piusa V, zostało ponownie wprowadzone przez Klemensa VIII w 1602 r. i jego obchód wyznaczono na 4 marca. Nieznaczne zmiany w brewiarzu wprowadzono podczas reformy dokonanej przez Urbana VIII w 1631 r. i przez Klemensa IX w 1668 r. Ponadto w II poł. XVII w. obchody takich świętych, jak Filip Neri, Maria Magdalena de Pazzi i Elżbieta przypadły na dni, w których wcześniej obchodzono święta papieży. Stąd też obchody związane z papieżami stały się zwykłymi wspomnieniami. W XVIII w. Klemens XI włączył do kalendarza Kościoła święto Piusa V (1713), zaś Benedykt XIII wprowadził święto Grzegorza VII (1728). W 1754 r. Benedykt XIV ogłosił Leona Wielkiego doktorem Kościoła, co przyczyniło się do zmiany niektórych tekstów liturgicznych. W XIX w. wprowadzono do liturgii nowych świętych, co doprowadziło do zepchnięcia na dalszy plan obchodów niektórych świętych papieży. Podczas pontyfikatu Piusa IX wprowadzono

zmiany w tekstach liturgicznych związanych ze św. Kalikstem. Leon XIII przyczynił się do udoskonalenia czytań hagiograficznych w brewiarzu. W 1942 r. Pius XII wprowadził do Mszału i brewiarza wspomnienie jednego lub wielu papieży (*Commune unius aut plurimum Summorum Pontificum*). W 1954 r. kanonizował Piusa X. W 1955 r. Święta Kongregacja Obrzędów dokonała uproszczenia rubryk brewiarzowych. Nowy kodeks rubryk został zatwierdzony przez Jana XXIII w 1960 r., co również wpłynęło na zmiany związane z obchodami świętych papieży.

Drugi artykuł zeszytu (*Elementos liturgicos en las obras de Beato de Liébana*, s. 41–62) dotyczy elementów liturgicznych w dziełach Beatusa z Liébany, zmarłego na początku IX w. Był on prezbiterem i mnichem benedyktyńskim mieszkającym w Hiszpanii, dobrze znającym pisma Ojców Kościoła. Był zwolennikiem millenaryzmu zapowiadającym koniec świata na 800 r. Pozostawił po sobie komentarz do Apokalipsy i księgę *Apologeticum*. Autor artykułu, Gabriel Ramis Miquel, analizując teksty dotyczące Mszy św., zauważa ich zależność od dzieła św. Izydora z Sewilli, noszącego tytuł *De ecclesiasticis officiis*. Beatus informuje, że hymn *Gloria in excelsis* jest wypowiedzany w niedziele i święta. W liturgii słowa czyta się trzy lektury: z proroków, apostołów i Ewangelie. W czasie procesji z Ewangeliarzem nie się zapalone świece. Recytuje się Symbol nicejski. Beatus komentuje niektóre teksty i czynności liturgiczne w oparciu o Apokalipsę. Przedstawia słowo Boże jako zawsze aktualne i porównuje je do Ciała Chrystusa, które się spożywa, czytając i słuchając. Wyjaśnia, że chleb i wino ulegają przemianie w Ciało i Krew Chrystusa przez działanie Ducha Świętego. Zachęca do codziennej Komunii św. Naucza, że modlitwa Kościoła ma być kierowana do Ojca przez Syna, a nie bezpośrednio do Chrystusa. W chrzcie i bierzmowaniu wyróżnia pięć etapów, które porównuje do procesu wytwarzania chleba.

W ostatnim artykule zeszytu, zatytułowanym *The Missal Orations of the Easter Octave from Monday to Sunday* („Modlitwy mszalne oktawy wielkanocnej od poniedziałku do niedzieli”, s. 63–126), Anthony Ward przedstawia modlitwy (kolekty, nad darami i po Komunii) wspomnianej w tytule oktawy, zawarte w Mszału z 2002 r. (Ward podaje 2000 r.) i wskazuje na ich genezę. Korzysta przy tym z Mszałów wydanych w latach 1975, 1970, 1962, 1570, 1474, oraz z Sakramentarza z Werony, Sakramentarza gelazjańskiego, Sakramentarza z Padwy, *Hadrianum* i innych. Opiera się również na opracowaniach autorów współczesnych. W sumie analizuje dość powierzchownie 21 oracji. Większość z tych oracji wywodzi się z najstarszych sakramentarzy rzymskich. Część z nich zachowano bez zmian do dnia dzisiejszego. Niektóre z tych modlitw występują nie tylko w czasie oktawy, ale również w innych celebracjach roku liturgicznego.

W drugim zeszycie kwartalnika, podobnie jak w numerze pierwszym, zamieszczono trzy artykuły. Studium Giuseppe Ferraro skupia się na drugiej formule poświęcenia krzyżma (*La seconda formula della Consacrazione del Crisma*, s. 129–141).

Ta formuła jest zupełnie nowa i może być stosowana zamiast formuły tradycyjnej. Formuły te znalazły się w Pontyfikale rzymskim z 1971 r. odnoszącym się do błogosławieństwa olejów. Należy tu zaznaczyć, że nie ma ich w trzech posoborowych edycjach Mszału. Komentując bogatą w treści teologiczne nową formułę, G. Ferraro zauważa, że stanowi ona radosny hymn dziękczynienia składanego Bogu. Głównym tematem modlitwy jest „misterium oleju” w świetle relacji Osób Trójcy Świętej, które działają na rzecz naszego zbawienia. Występuje tutaj trzykrotnie termin *mysterium*. Autor zestawia tekst łaciński modlitwy z tłumaczeniem włoskim. Modlitwa w pierwszej części mówi o misterium oleju w Starym i Nowym Testamencie. Autor zauważa, że trzy namaszczenia: kapłańskie Aarona, królewskie Dawida i prorockie wspomniane przez Izajasza spełniają się w Synu Bożym (por. Łk 4,6-21). Misterium namaszczenia realizuje się w Chrystusie, który otrzymuje od Ojca namaszczenie Duchem Świętym i przekazuje swoją godność Kościołowi w sakramentach chrztu i bierzmowania. Punktem kulminacyjnym modlitwy jest prośba o dary Ducha Świętego. Chodzi tu o Jego moc i siedem darów. Końcowy fragment modlitwy dotyczy skutków namaszczenia krzyżem ujawniających się w świętości i wzrastaniu Kościoła. W dalszej części studium autor nawiązuje do nauczania Benedykta XVI, który podczas Mszy Świętych Krzyżma w latach 2010 i 2011 poruszył temat sakramentów i objaśnił znaczenie każdego z trzech olejów. Ferraro kończy artykuł cytatem z katechezy Cyryla Jerozolimskiego i podsumowuje całość słowami: „Kościół w Eucharystii adoruje rzeczywistą obecność Chrystusa, a w krzyżmie czci znak obecności Ducha Świętego”

„*O vere beata nox*”. *L'accoglienza dell' „Ordo Sabbati sancti” del 1951–1952* (s. 142–189) — to temat opracowania dokonanego przez Nicolę Giampietro. Autor rozpatruje przyjęcie reformy Wigilii Paschalnej wprowadzonej przez Piusa XII na mocy dekretu z 9 lutego 1951 r. W dniu 11 stycznia na mocy innego dekretu przedłużono na trzy lata okres, w którym Wigilia Paschalna miała być sprawowana w odnowionej formie. Wpływ na taką decyzję miały opinie przesłane do Stolicy Apostolskiej po wprowadzeniu nowych obrzędów. W związku z tym w Watykanie zaczęto drukować tysiące egzemplarzy obrzędów i rozsyłać je do różnych krajów. Tam były one tłumaczone i rozpowszechniane. Liczni kardynałowie, biskupi i promotorzy ruchu liturgicznego wychwalali nowe obrzędy i podkreślali pozytywne ich przyjęcie przez duchowieństwo i wiernych. W ogromnej liczbie opinii tylko nieliczne wskazywały na trudności związane ze zmianami w celebracji. Autor opracowania przytacza wypowiedzi, w których obok aprobaty i pochwały zmian są niekiedy sugestie odnośnie do czasu i elementów celebracji. Po artykule dołącza „Dodatek” Świętej Kongregacji Obrzędów z 1955 r., zawierający interesujące wypowiedzi na temat powyższych kwestii z lat 1951–1954. Są tutaj opinie członków episkopatów Ameryki Południowej i Ameryki Północnej, Afryki, Hiszpanii i Portugalii, Francji, Anglii i Irlandii, Holandii, Belgii i Niemiec, Szwajcarii, Włoch, Jugosławii, Indii, Chin, Indonezji i Filipin.

Kolejny artykuł dotyczy posoborowych źródeł błogosławieństwa olejów świętych i krzyżma (*The Sources of the Postconciliar Blessings of the Holy Oils and the Chrism*, s. 190–233). Anthony Ward przedstawia formuły z Pontyfikatu rzymskiego z 1971 r. i uwydatnia ich powiązania z sakramentarzami i przedsoborowymi księgami liturgicznymi. Zauważa on, że w Sakramentarzu gelazjańskim Msza Krzyżma jest jedną z trzech Mszy sprawowanych w Wielki Czwartek. Sakramentarz gregoriański łączy Mszę Krzyżma z wieczorną celebracją. Szczegóły dotyczące tych celebracji znajdują się w *Ordines Romani*. Natomiast Mszały z 1474 i 1570 r. nie mają Mszy Krzyżma oddzielonej od Mszy *In Cena Domini*. W 1955 r. Pius XII wprowadza Mszę Krzyżma, ale nie ujmuje błogosławieństwa olejów. Podobnie wygląda sprawa w Mszale z 1962 r. Autor studium prezentuje najpierw obrzędy błogosławieństwa poszczególnych olejów w Pontyfikale z 1961–1962 r., a następnie cytuje i komentuje modlitwy Pontyfikatu z 1971 r. Potem przechodzi do źródeł ze średniowiecza i późniejszych Pontyfikatów. Całe studium ma raczej charakter syntetyczny. Na końcu Ward stwierdza, że błogosławieństwo oleju chorych posiada zmodyfikowaną formułę, wywodzącą się z Sakramentarzy gelazjańskiego i gregoriańskiego. Podobnie pierwszą formułę poświęcenia krzyżma można znaleźć w tych sakramentarzach. Wezwanie do modlitwy przed poświęceniem krzyżma jest nową kompozycją i w stosunku do wcześniejszych formuł jest to wezwanie znacznie krótsze. W przypadku modlitwy błogosławieństwa oleju katechumenów trudno jest wskazać wcześniejsze źródło. Na pięć formuł zawartych w Pontyfikale z 1971 r. dwie stanowią nową kompozycję. Zachowują one jednak język i strukturę tradycyjną.

W zeszycie opublikowano Instrukcję Papieskiej Komisji *Ecclesia Dei* dotyczącą Listu apostołskiego *Summorum Pontificum* Benedykta XVI. Ponadto wydrukowano tutaj w kilku językach teksty liturgiczne związane z oddawaniem czci bł. Janowi Pawłowi II.

Trzeci zeszyt kwartalnika rozpoczyna się od artykułu Philippe Beitii, zatytułowanego *Les Formulaire „Ad orationem dominicam” du „Liber Missarum” de Tolède* („Formularze wezwań do Modlitwy Pańskiej w *Liber Missarum* z Toledo”, s. 257–308). Studium obrazuje, w jaki sposób została wprowadzona Modlitwa Pańska do Mszy hiszpańsko-mozarabskiej. Po zaprezentowaniu różnych tekstów, autor analizuje ich treść i uwydatnia znaczenie teologiczne. W Mszy hiszpańskiej, w obrzędzie przygotowania do Komunii, znajdują się formuły wprowadzające do Modlitwy Pańskiej. Obrzęd Komunii zaczyna się od wezwania kapłana: *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus*. Po czym zgromadzenie wyznaje wiarę w liczbie mnogiej (*Credimus*). Stosuje się tu tekst zatwierdzony przez I Sobór w Konstantynopolu. Kościoły w Hiszpanii jako pierwsze wprowadziły Wyznanie Wiary do liturgii mszalnej. Było to w 589 r., podczas III Synodu w Toledo. Z *Credo* łączy się łamanie chleba, po czym następuje uroczysta recytacja *Pater noster*, poprzedzona wprowadzeniem. Jest tutaj 26 wezwań do Modlitwy Pańskiej na różne okresy i 14 wezwań związanych z formularzami ku czci świętych. Niektóre z nich stoso-

wane są również w Oficjum. W tych wezwaniach Bóg jest przywoływany jako wszechmocny, dawca życia, stwórca i Pan wszystkich rzeczy, który przez miłość nas stworzył i odkupił. Prośby dotyczą miłosierdzia, łask, pomocy i przebaczenia grzechów. W wezwaniach związanych z czcią świętych podkreśla się wielkie ich zasługi dla wiernych.

Jean Evenou prezentuje studium na temat tytułów psalmów w brewiarzu z Limoges z 1781 r. (*Les Titres des psaumes dans le bréviaire de Limoges de 1781*, s. 309–318). Zwraca uwagę na ich sens chrystologiczny, który pomaga w modlitwie. Ukazuje kontekst historyczny tytułów i ich relację do *Liturgii godzin* Pawła VI. Wspomniany brewiarz został opublikowany w 1882–1883 r. przez bpa Louis-Charlesa du Plessis d'Argentré. Po przedstawieniu 150 tytułów psalmów i kanty-ków, autor artykułu dostrzega w wielu z nich powtórzenie tych samych treści. Bóg jest tu ukazany jako stwórca, wszechmocny, wspaniały, sędzia, dobry itd. Chrystus natomiast jest tu Słowem Boga, Synem Bożym, kapłanem, królem, cierpiącym, ukrzyżowanym, zmartwychwstałym itd. Należy podkreślić, że w tytułach nie ma odniesienia do Ducha Świętego.

Kolejny artykuł skupia się na trydenckim kalendarzu rzymskim w okresie od jego publikacji do pierwszych modyfikacji w latach 1568–1602 (*El Calendario romano tridentino tras su promulgación y sus primeras modificaciones (1568–1602)*, s. 319–340). José Antonio Goñi Beasoain de Paulorena wskazuje na obecność tego kalendarza w potrydenckim Mszałe i brewiarzu i przytacza dokumenty, na mocy których w pierwszych dziesięcioleciach wprowadzono w nim zmiany. W kalendarzu zamieszczonym w brewiarzu znalazły się błędy, które dwa lata później poprawiono. I te poprawki uwydatniono w niniejszym artykule. Jedna zmiana nastąpiła w 1584 r., a kolejne w latach 1585, 1586, 1588, 1594, 1595, 1597. Liczne zmiany znalazły się w nowej edycji brewiarza z 1602 r.

Anthony Ward pisze o wielkości Jakuba-Pawła Migne'a, który „nie był ani świętym, ani uczonym” (*The Greatness of Jacques-Paul Migne: „Ni un saint ni un savant”*, s. 341–358). Migne zasłynął jako wydawca chrześcijańskiej literatury, w tym bardzo licznych i wartościowych tekstów liturgicznych. Wśród nich są średniowieczne mszały, sakramentarze, martyrologia i *ordines*. Urodził się on 25 października 1800 r. w Saint-Flour we Francji. W 1824 r. został kapłanem w diecezji orleańskiej. W 1833 r. zrezygnował z działalności duszpasterskiej i zajął się pracą wydawniczą i dziennikarską. Jest wydawcą monumentalnych dzieł, z czego najważniejsze są dwa zbiory patrystyczne: *Patrologia latina*, złożona z 221 tomów, i *Patrologia graeca*, licząca 161 tomów. Tomy obejmują ok. 300 tys. stron tekstów Ojców łacińskich i ok. 235 tys. stron pism Ojców greckich. Migne do pracy wydawniczej angażował setki pracowników i uczonych. W liście do bpa Pitry (kardynał od 1861 r.) napisał, że nie uważa siebie ani za świętego, ani za uczonego i wyraził przekonanie, że przez swoją pracę wyświadczył Kościołowi ogromną przysługę

i ma nadzieję umrzeć jako kapłan całego świata. Zmarł w Paryżu w 1875 r., w wigilię swoich 75 urodzin.

W „nocie” Maurizio Barba omawia wydaną niedawno (2011) książkę na temat myśli liturgicznej Józefa Ratzingera, która stanowi delikatny temat w dialogu teologicznym. Jest tutaj refleksja dotycząca przyszłości liturgii u progu pięćdziesiątej rocznicy wydania Konstytucji *Sacrosanctum Concilium*. Książka została napisana przez Ricardo Reyesa. Nota nosi tytuł: *Verso una nuova stagione liturgica?* („W kierunku nowego czasu liturgicznego?”, s. 359–365).

W zeszycie czwartym przedstawiono cztery artykuły różnotematyczne. Pierwszy z nich poświęcony jest drugiemu wydaniu obrzędów pogrzebu w języku włoskim (*La seconda edizione italiana dell' „Ordo Exsequiarum”*, s. 385–423). Maurizio Barba przedstawia najpierw dawny tekst z 1974 r., po czym wskazuje etapy przygotowań do drugiej edycji księgi. Podkreśla przy tym znaczenie obrzędów w umacnianiu wiary i nadziei w obliczu misterium śmierci. Dnia 23 lipca 2010 r. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów zatwierdziła nowe tłumaczenie *Ordo Exsequiarum* w języku włoskim, które będzie obowiązywać od 2 listopada 2012 r. Tłumaczenia dokonano z uwzględnieniem wytycznych Instrukcji *Liturgiam authenticam*. Znalazły się tu również takie elementy, jak obrzęd związany z kremacją oraz nowe teksty, melodie i ilustracje. Usunięto natomiast obrzęd związany z celebracją w domu zmarłego. Szerzej wyjaśniono niektóre sytuacje duszpasterskie wymagające adaptacji liturgicznej. Nowa edycja jest lepiej dostosowana do specyfiki narodu włoskiego. Wprowadza elementy wyrażające solidarność, troskę i łączność z przeżywanymi żałobę. Śmierć jest ukazana jako część chrześcijańskiej nadziei i wyjaśniona w świetle wiary.

Inne studium dotyczy błogosławieństw w okresach roku liturgicznego zawartych w *Liber Missarum* z Toledo (*Les „Benedictiones” du temporal du „Liber Missarum” de Tolède*, s. 424–456). W rycie hiszpańskim istnieje od 633 r. formuła błogosławieństwa wiernych, którzy nie przystępują do Komunii św. Powstała ona na bazie błogosławieństwa Aarona z Lb 6,24. Autor studium, Philippe Beitia, przedstawia różne formuły błogosławieństw na zakończenie Mszy, analizuje ich treść i uwydatnia zawartą w nich teologię. Błogosławieństwa składają się w zasadzie z trzech wezwań, zakończonych zwykle aklamacją ludu: *Amen*. Najczęściej błaga się w nich Chrystusa o udzielenie łask. Nieraz prośby kierowane są do Boga lub Ducha Świętego. Konkluzje błogosławieństw zaczynają się najczęściej od słów: *adiuvante*, *auxiliante* i *prestante*. Autor przedstawia i krótko komentuje błogosławieństwa związane z misterium Wcielenia, z okresem Wielkiego Postu, z Wielkim Tygodniem, z okresem wielkanocnym, Wniebowstąpieniem, Zesłaniem Ducha Świętego i z dniami powszednimi. W błogosławieństwach jest nawiązanie do treści obchodu i do łask, jakie są z nim związane. Jest tu mowa o duchowej światłości, odkupieniu, oczyszczeniu z grzechów, o wierze, pokarmie z nieba, radości, pokoju, pokonaniu wad, uświęceniu, umocnieniu przez Bożą miłość, o udziale w Świętych

Tajemnicach, o poznaniu Syna Bożego, udziale w łaskach danych przez Ducha Świętego, o świętości, ochronie przed złem i o cnotach w życiu wiecznym.

Trzecie studium zeszytu skupione jest na licznych zmianach, jakie zostały dokonane w kalendarzu rzymskim w XVII w. (*Las numerosas modificaciones del Calendario Romano en el siglo XVII*, s. 457–489). Jest to kontynuacja tematu, który był opublikowany w poprzednim numerze „Ephemerides Liturgicae”. J. A. Goñi Beásain de Paulorena zauważa, że szczególnie dużo zmian w kalendarzu nastąpiło w II poł. XVII w. Święta Kongregacja Obrzędów otrzymała wiele prośb z różnych środowisk, by do kalendarza włączyć obchody konkretnych świętych. Wszystkie dokumenty z tego okresu przechowywane są w Archiwum Kongregacji do spraw Świętych i obejmują 233 tomy. Autor opracowania podaje datę wprowadzenia obchodu danego świętego oraz dzień i stopień celebracji. Ponadto wskazuje dokument i miejsce, w którym jest mowa o obchodzie. Lista rozpoczyna się od 26 października 1605 r., a kończy się 4 września 1697 r. Łącznie jest tu podanych 106 nowych celebracji, z czego najwięcej wprowadzono w latach 1666–1697. Pod koniec opracowania autor odnosi się do opracowań dokonanych przez dwóch liturgistów XX w., P. Jounela i G. Löwa, piszących na temat świętych w kalendarzu kościelnym, którzy w kilkunastu przypadkach podali błędne informacje związane z datami obchodów wprowadzonych w XVII w.

Ostatnie studium, autorstwa A. Warda, nosi tytuł: *The Council and the Collects of Ss. Catharine of Alexandria and Jane Chantal* („Sobór a kolekty świętych Katarzyny z Aleksandrii i Joanny Chantal”, s. 490–510). Pośród *desiderata* przedstawionych przez episkopaty przed Soborem Watykańskim II znalazła się prośba, w której bp Cortès z Meksyku zachęcał do zrewidowania modlitw dotyczących świętych i ich udoskonalenia, tak co do stylu, jak i treści. Zasugerował wprowadzenie zmian w modlitwach związanych z obchodem św. Katarzyny (25 listopada) i św. Franciszki Frémot de Chantal (21 sierpnia). Św. Katarzyna była wspominana w liturgii już w średniowieczu (XI w.) i w tym czasie pojawiła się kolekta, która weszła do Mszałów z 1474, 1570 i 1962 r. W kolekcie jest mowa o cudownym umieszczeniu przez aniołów ciała św. Katarzyny na górze Synaj. Obecność tego legendarnego przekazu zaczęto kwestionować i dlatego często korzystano z kolekty zawartej w formularzu Mszy wspólnej o dziewicy i męczennicy. Natomiast kolekta złączona ze wspomnieniem św. Joanny de Chantal została wprowadzona do Mszału w 1769 r. i przetrwała do czasu reformy posoborowej włącznie. Kwestionowano jednak jej „nadymany” styl i zbyt długą długość (52 słowa). W 1969 r. wspomnienie św. Katarzyny Aleksandryjskiej usunięto z kalendarza liturgicznego. Wprowadzono je ponownie w Mszałe z 2002 r., gdzie zamieszczono nową kolektę. W odniesieniu zaś do wspomnienia św. Joanny de Chantal, w trzech edycjach posoborowego Mszału pojawia się ono z nową kolektą. W Mszałach z 1970 i 1975 r. wspomnienie występuje pod datą 12 grudnia, zaś w Mszałe z 2002 r. pod datą 12 sierpnia.